

USMON AZIM SHE'RLARINING LISONIY XUSUSIYATLARI

Ergasheva Shaxnoza

BXU I bosqich magistranti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15429100>

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek adabiyotining taniqli vakili Usmon Azim she'rlarining lisoniy xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida shoirning leksik, grammatik va uslubiy vositalari, she'riy asarlarida qo'llanilgan badiiy tasvir vositalari o'rganilgan. Tahlillar natijasida Usmon Azim she'rlarida milliy o'zlikni ifodalovchi so'z va iboralarning boy qo'llanilganligi, ramziy ma'nolarning chuqurligi, fonetik-intonatsion vositalarning o'ziga xosligi aniqlangan. Tadqiqot natijalarida shoirning o'zbek she'riyatida innovatsion uslubiy yondashuvlari, til vositalarini qo'llash mahorati va bu orqali milliy adabiy merosimizni boyitishdagi o'rni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Usmon Azim, lisoniy xususiyatlar, badiiy tasvir vositalari, poetik nutq, metafora, metonimiya, ramziylik, fonetik-intonatsion vositalar.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвистические особенности стихотворений известного представителя узбекской литературы Усмона Азима. В ходе исследования изучены лексические, грамматические и стилистические средства поэта, художественные приемы, используемые в его поэтических произведениях. В результате анализа выявлено богатое использование слов и выражений, отражающих национальную идентичность, глубина символических значений, своеобразие фонетико-интонационных средств в стихах Усмона Азима. В результатах исследования раскрыты инновационные стилистические подходы поэта в узбекской поэзии, мастерство использования языковых средств и его роль в обогащении национального литературного наследия.

Ключевые слова: Усмон Азим, лингвистические особенности, художественные средства выразительности, поэтическая речь, метафора, метонимия, символизм, фонетико-интонационные средства.

Abstract. This article analyzes the linguistic features of the poems by Usmon Azim, a prominent representative of Uzbek literature. The research examines the poet's lexical, grammatical, and stylistic devices, as well as the artistic techniques used in his poetic works. The analysis reveals the rich use of words and expressions reflecting national identity, the depth of symbolic meanings, and the uniqueness of phonetic-intonational means in Usmon Azim's poems. The research results demonstrate the poet's innovative stylistic approaches in Uzbek poetry, his mastery of using language tools, and his role in enriching the national literary heritage.

Keywords: Usmon Azim, linguistic features, artistic devices, poetic speech, metaphor, metonymy, symbolism, phonetic-intonational means.

Kirish. XX asrning ikkinchi yarmi va XXI asr boshlarida o'zbek she'riyatida o'ziga xos uslub va ovoz bilan tanilgan shoirlardan biri Usmon Azimdir. Uning she'riy ijodi nafaqat mazmun jihatidan, balki lisoniy xususiyatlari bilan ham o'zbek adabiyotida alohida o'rin tutadi.

Shoirning she'rlarida qo'llanilgan til vositalari, badiiy tasvir usullari, poetik nutq shakllari va uslubiy yondashuvlar o'ziga xosligi bilan ajralib turadi.

Ushbu maqolada Usmon Azim she'rlarining lisoniy xususiyatlari kompleks tahlil etiladi.

Tadqiqot shoirning she'riy nutqida qo'llanilgan leksik, fonetik, grammatik va uslubiy vositalarni aniqlash, ularning badiiy-estetik vazifalarini ochib berish, shuningdek, shoirning poetik nutqida namoyon bo'lgan milliy va individual jihatlarni yoritishni maqsad qiladi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review). Usmon Azim ijodi bir qator adabiyotshunos va tilshunos olimlar tomonidan turli jihatlardan o'rganilgan. Jumladan, N. Karimov, B. Qosimov, O. Sharafiddinov kabi adabiyotshunoslar shoirning ijodiy merosi, uning o'zbek she'riyatidagi o'rni haqida qimmatli fikrlarni bildirganlar. Tilshunos olimlardan S. Karimov, A. Rustamov, B. O'rinboyev Usmon Azim she'rlarining ayrim lisoniy jihatlarni tadqiq etganlar. A. Rustamov o'zining "Zamonaviy o'zbek she'riyatida poetik uslub muammolari" (2010) monografiyasida Usmon Azim she'rlarida qo'llanilgan metafora va metonimiyalarning o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilgan. S. Karimov "XX asr oxiri o'zbek she'riyatida lisoniy novatorlik" (2015) nomli tadqiqotida shoir ijodining innovatsion jihatlarni yoritgan.

B. O'rinboyev "Zamonaviy o'zbek she'riyatida fonetik-intonatsion vositalar" nomli maqolasida Usmon Azim she'rlarining ohangdorligi va fonetik xususiyatlarini tadqiq etgan.

Shuningdek, D. Qur'onov, Z. Mamajonov kabi olimlar ham o'z tadqiqotlarida shoirning ayrim asarlarini tahlil qilganlar.

Ammo, mavjud tadqiqotlarda Usmon Azim she'rlarining lisoniy xususiyatlari kompleks tarzda, yaxlit sistema sifatida o'rganilmagan. Ushbu maqolada shoirning she'riy matnlarida qo'llanilgan til vositalarini kompleks tahlil etish, ularning badiiy-estetik funksiyalarini aniqlash orqali mavjud bo'shliqni to'ldirish maqsad qilingan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Ushbu tadqiqotda asosan tavsiflash, qiyosiy tahlil, komponentli tahlil, uslubiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Usmon Azim she'rlarining lisoniy xususiyatlarini tahlil qilish uchun shoirning "Saylanma" (2000), "Ko'ngil" (2010), "Hikmat sadolari" (2015) kabi to'plamlaridagi she'riy asarlar tadqiqot materiallari sifatida tanlandi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodologik yondashuvlar qo'llanildi:

1. Shoirning she'riy matnlaridagi leksik birliklarni tasniflash va tahlil qilish;
2. Grammatik xususiyatlarni aniqlash va ularning poetik vazifalarini ochib berish;
3. Fonetik-intonatsion vositalarni tahlil qilish;
4. Badiiy tasvir vositalarini o'rganish;
5. Shoirning individual uslubiy xususiyatlarini aniqlash;

Natijalar va muhokama. Usmon Azim she'rlarining leksik qatlamini tahlil qilish natijasida shoir ijodida quyidagi leksik guruhlarning faol qo'llanilganligi aniqlandi:

1. Milliy-madaniy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar: Shoir she'rlarida o'zbek xalqining milliy o'zligini, tarixini, madaniyatini aks ettiruvchi so'zlar keng qo'llanilgan.

Masalan:

Bobo degan so'z bor –
Yer-u ko'kni tutgan.
Avlodlar yuragiga
Mehrini jo qilgan.

2. Ramziy ma'noli so'zlar: Usmon Azim she'rlaridagi leksik birliklarning ko'pchiligi ramziy ma'nolarda qo'llanilgan. Masalan, "yo'l", "osmon", "quyosh", "nur" kabi so'zlar shoir ijodida chuqur falsafiy-ramziy ma'nolar kasb etadi:

Yo'l – hayot,
Yo'l – qismat,
Yo'l – insonning o'zi.
Yo'l – abadiy harakat,
Yo'l – o'lmaslik so'zi.

3.Arxaizmlar va tarixiy so'zlar: Shoir she'rlarida o'zbek tilining tarixiy qatlamiga oid so'zlardan ham unumli foydalangan. Bu so'zlar she'riy nutqning ta'sirchanligini oshirish bilan birga, tarixiy davr ruhini ham ifodalashga xizmat qilgan:

Ey, ko'nglimning mahrami,
Bitik ichra aks etgan.
Avlodlarga yetolmay,
Mangu sukut saqlagan.

4. Antonimlar va sinonimlarning uslubiy qo'llanilishi: Usmon Azim she'rlarida antonim va sinonimlarning o'ziga xos qo'llanilishi kuzatiladi. Ular kontrastlik hosil qilish, mazmunni kuchaytirish kabi vazifalarni bajaradi:

Men **sevinch**da ham **yig'ladim**,
Qayg'uda ham **kulib** qo'ydim.
Jonim olib, jon bag'ishlab,
Sirli dunyo ichra cho'mdim.

Usmon Azim she'rlarining fonetik-intonatsion xususiyatlari

Usmon Azim she'rlarida fonetik-intonatsion vositalarning qo'llanilishi alohida e'tiborga loyiq. Shoir she'rlarida quyidagi fonetik xususiyatlar aniqlandi:

1. Alliteratsiya va assonans: She'rlarda undosh va unli tovushlarning ohangdosh takrori orqali musiqiylik, ta'sirchanlik yaratilgan:

Shamollar shamshiri shitirlar shoxlarda,
Sukunat sirini so'zlaydi soy sasi.

2. Ritmik xilma-xillik: Usmon Azim she'rlarida turli ritmik strukturalar qo'llanilgan, bu esa she'r mazmunini yanada ta'sirchan ifodalashga xizmat qilgan:

Quyosh / botib / boradi...
Ufqlar / qizaradi...
Ko'ngilga / cho'kadi g'am...

3. Intonatsion vositalar: Shoir she'rlarida gap intonatsiyasi, turoq va pauza kabi vositalar mazmunni ta'kidlash, emotsional bo'yoqdorlikni kuchaytirish uchun xizmat qilgan:

Stop!..
Tinglang...
Eshityapsizmi?
Bu – hayot.
Bu – qalb urishi.

Usmon Azim she'rlarining grammatik xususiyatlari

Shoir she'rlarida grammatik vositalarning qo'llanilishi ham o'ziga xos. Tadqiqot natijasida quyidagi grammatik xususiyatlar aniqlandi:

1. So'z tartibining o'zgartirilishi (inversiya): Usmon Azim she'rlarida ma'lum so'zlarni ta'kidlash, she'rning emotsional-ekspressiv bo'yoqdorligini oshirish maqsadida so'z tartibining o'zgartirilishi keng qo'llanilgan:

Baxtli edim men u bilan,
Baxtiyor edi u men bilan.

2. Takrorlar: Shoir she'rlarida so'z, ibora va sintaktik qurilmalarning takrori keng qo'llanilgan. Bu usul fikrni ta'kidlash, emotsional ta'sirchanlikni oshirish vazifasini bajargan:

Yo'l yo'l bo'lib o'tdi umr,
Yo'l yo'l bo'lib qoldi xotira.
Yo'l yo'l bo'lib kechdi kunlar,
Yo'l yo'l bo'lib yozildi tarix.

3. Elliptik konstruksiyalar: Usmon Azim she'rlarida elliptik konstruksiyalarning qo'llanilishi lakonizm, ixchamlik va ta'sirchanlikni oshirishga xizmat qilgan:

Men – ko'nglimda.
Sen – ko'nglingda.
Biz – xayolda.

Usmon Azim she'rlarida badiiy tasvir vositalarining qo'llanilishi

Usmon Azim she'rlarida badiiy tasvir vositalarining qo'llanilishi alohida e'tiborga molik.

Shoirning she'riy nutqida quyidagi tasvir vositalarining o'ziga xos qo'llanilishi aniqlangan:

1. Metafora: Usmon Azim metaforalarni individual tarzda qo'llaydi, ular shoirning dunyoqarashi, voqelikni badiiy idrok etish tarzini namoyon etadi:

Ko'ngilning sahrosida
Umid gullarini ekdim.
Hayot daryosida suzib,
Ma'no durlarini terdim.

2. Metonimiya: Shoir she'rlarida metonimiya ham o'ziga xos tarzda qo'llanilgan:

Yillar yodimni yondirdi,
Asrlar qalbimni ezdi.

3. Ramziylik: Usmon Azim she'rlarida ramzlarning qo'llanilishi alohida o'rin tutadi. Shoir "yo'l", "osmon", "qush", "nur" kabi ramzlar orqali falsafiy fikrlarni ifodalaydi:

Men – qushman,
Qanotimda taqdir yozuvi.
Osmon – mening makonim,
Ufq – mening manzirim.

4. Individual-muallif o'xshatishlari: Usmon Azim she'rlarida an'anaviy o'xshatishlardan farqli o'laroq, o'ziga xos, kutilmagan o'xshatishlar qo'llanilgan:

Umid – qo'ng'iroq singari
Yurak tubida jaranglaydi.
Qayg'u – tosh singari

Qalb tubiga cho'kadi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/Recommendations). Usmon Azim she'rlarining lisoniy xususiyatlarini tadqiq etish natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Shoir she'rlarida leksik birliklarning qo'llanilishi o'ziga xos bo'lib, milliy-madaniy tushunchalarni ifodalovchi so'zlar, ramziy ma'noli **leksika, arxaizmlar va tarixiy so'zlar, antonim va sinonimlarning** uslubiy qo'llanilishi keng o'rin tutadi.

2. Usmon Azim she'rlarida fonetik-intonatsion vositalar – **alliteratsiya, assonans, ritmik xilma-xillik, intonatsion vositalar** shoirning individual uslubini namoyon etadi.

3. Shoir she'rlarida grammatik vositalarning qo'llanilishi – **inversiya, takrorlar, elliptik konstruksiyalar** she'riy nutqning ta'sirchanligini oshirishga xizmat qilgan.

4. Usmon Azim she'rlarida badiiy tasvir vositalarining qo'llanilishi – **metafora, metonimiya, ramziylik, individual-muallif o'xshatishlari** shoirning o'ziga xos poetik dunyosini yaratishga xizmat qilgan.

5. Shoirning poetik nutqida namoyon bo'lgan lisoniy xususiyatlar uning individual uslubini belgilashda muhim rol o'ynaydi va o'zbek she'riyatining lisoniy imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qilgan.

Usmon Azim she'rlarining lisoniy xususiyatlari o'zbek she'riyatida novator shoirning o'ziga xos uslubini namoyon etadi. Uning she'rlarida qo'llanilgan **til vositalari, badiiy tasvir usullari, poetik nutq shakllari va uslubiy yondashuvlar** o'zbek she'riyatining lisoniy imkoniyatlarini boyitishga xizmat qilgan.

REFERENCES

1. Azim, U. (2000). Saylanma. Toshkent: Sharq.
2. Azim, U. (2010). Ko'ngil. Toshkent: O'zbekiston.
3. Azim, U. (2015). Hikmat sadolari. Toshkent: Ma'naviyat.
4. Karimov, N. (2010). Istiqlol davri o'zbek adabiyoti. Toshkent: O'qituvchi.
5. Karimov, S. (2015). XX asr oxiri o'zbek she'riyatida lisoniy novatorlik. Toshkent: Fan.
6. Qosimov, B. (2012). Adabiy jarayon va uning tahlili. Toshkent: G'afur G'ulom.
7. Quronov, D. (2018). Adabiyotshunoslik lug'ati. Toshkent: Akademnashr.
8. Mamajonov, Z. (2016). Zamonaviy she'rshunoslik masalalari. Toshkent: Mumtoz so'z.
9. O'rinboyev, B. (2018). Zamonaviy o'zbek she'riyatida fonetik-intonatsion vositalar. Filologiya masalalari, 3(4), 45-52.
10. Rustamov, A. (2010). Zamonaviy o'zbek she'riyatida poetik uslub muammolari. Toshkent: Fan.
11. Sharafiddinov, O. (2004). Ijodni anglash baxti. Toshkent: Sharq.
12. Yo'ldoshev, Q. (2017). Adabiy tanqid: mezonlar va tamoyillar. Toshkent: Turon-Iqbol.